

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כז, תשל"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשונות גנאי שבפי יהודי תימן

(סיום)

ב. לשון חכמים

ל. אָב אַבּוֹת הַטְּמָאָה – רשע מרושע, צורר ישראל (גוי).
אב הטומאה (משנה, מעשר שני ג, ט); אבי אבות הטומאה –
מצוי בספרות המוסר (בן-יהודה, עמ' 5).

והיה שם אלקאצ'י אלשאמי, טמא אב אבות הטומאה
(קצת יוסף, עמ' סה); עוד ספר לנו מפיו, שהיה שם גוי
טמא, אב אבות הטומאות (ערוסי, קורא הדורות, סדרה טו).
לא. יאבד הוא וְאַלְף כְּיוֹצָא בּוֹ.

על דרך: יאבד משה ואלף כמותו וכו' (תנחומא, ואתחנן
ו); יאבדו הם ומאה כיוצא בהם וכו' (רשי בהעלותך יא,
כב);

טוב העדרו מהיות זה מזכרת עון. יאבד הוא ואלף
כיוצא בו (א 1924).

לב. אֶלְף נִדּוּי.

ואלף נידוי לכל משחית / יהי אחריתו להכרית (שיר
חדש, סי' סו).

לג. אָרוּר עֲצָמוֹתַי, אָרוּר אֱלֻעָצְמוֹת.

מעין יבוא רקב בעצמי (חבקוק ג, טז).

לימדו הן בבגרותן / לקנות לעצמן חתן / וארור כל
עצמות / כי למדו דרכי זרים (שיר חדש, יגר שהדוּתא).

לד. בַּר הַנְּדָה, מְמוֹר וּבַר...

ממור ובן הנידה (מסכת פלה, טז).

והצפיר השעיר מלך יון ישמעאל בן נתניה, בר הנדה,
קרניו שש אמות וזרת (ערוסי, פעולת שכיר); אל-ממור ובן
הנדה... ב'סכולה' של האשכנזים רצה ללמוד (כעשב השדה,
עמ' 143).

לה. בְּרוּךְ הַמָּקוֹם שְׁעָקָרָם – ברכת הודיה על רשעים שמתו
אז על רשעים חיים, שהעתיקו מושבם למקום אחר.
על דרך 'ברוך המקום שהרגו' (בבלי, שבת יג, ב).
שם המירו כבודם / וצור מהרה ביערם / ברוך המקום
שעקרם / כי הבאישו את ריחינו (שיר חדש, סי' יג).

לו. דְּעָה חֲסֵרָה – קל דעת, שוטה.

עפ"י המאמר 'דעה חסרת מה קנית' (ויקרא רבה א, ו).
שגור בספרות בצורה 'חסר דעה'.

מצוי בשירת הנגיד: 'ולא האזין אדוני אל דבריו / ולא
שת לב לדעתו החסרה' (דיואן הנגיד, מהדורת ירדן, עמ' 6,
שו' 24); תדבר בי עדת דעות חסרות (שם, עמ' 92, שו' 52).
ומהם למדו דרך גאונים / בפסקיהם לכל דעה חסרה
(המוסר, עמ' 218, שו' 113); מצטערים אנו כי בצנעא הם
[הדרדעים] הולכים וכובשים / מחזיקים בדעתם החסרה ולא
בושים (א 1934).

לו. זְהֵמַת הַנָּחֵשׁ – קללה לאישה.

מקורו בתלמוד: "בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה וזהמא" (בבלי, יבמות קג, ב); בקבלה: כוח הטומאה הראשון.

לח. זֶקֶן אֲשָׁמַאי – זקן חוטא ופושע.

בבלי, קידושין לב, ב.

ושם בעיר גוי א' זקן אשמאי (ערוסי, קורא הדורות, חוזה, עמ' לב); – זקן אֲשָׁמַאי ... – ריגן בדברים בינו לבין עצמו (אבנים רותחות, עמ' 73).

לט. בַּחֶרֶם, הוא בַּחֶרֶם – לשון נידוי.

הסבה לגוף שלישי על דרך הכינוי.

נוסח הכרזת חרם: יהיה בחרם פלוני בן פלוני (בן-יהודה, עמ' 1767). הוא בחרם מן פעל הד'א [יהא מוחרם העושה זאת]; השיב ואמר: הוא בחרם לכל איש שישמע לחרם שלך (עראקי, זיכרונות); גשלחו הרבה אגרות ... ובחרם על כל אחת ואחת לכל מי שיגיעו לידו ולא יוליכם למקומות הנ"ל (א 1923).

מ. יַחֲרִים, יַחֲרִים אֲבוּךָ, יַחֲרִים שְׁמֶךָ – יהא בחרם, ייהא

אביך בחרם, יימה שמך.

יַחֲרִים – לשון נקייה ל"יחריים".

יחריים אבוק מן אלבאב אלא אלתגואב [יקולל אביך מהדלת ועד התקרה]; מנאצי ה' המכונים ... יחרימים וימח שמם וזכרם מן העולם (א 1932); יחריים שמכן, יא נשים, כמה שאתן מרשיעות (דרך עפר, עמ' 63); שאינו נושא פנים לשום בריה בעולם והגני מבטא בפירוש לכל אדם בפניו: "יחמים אבוק" (אבנים רותחות, עמ' 127).

מא. מִחָרֶם – פִּיקָה גְדוֹל, "ממזר".

עיקרו: מִחָרֶם – מְנוּדָה (בבלי, מועד קטן טו, א). גוסס
הכרות החרם: מוחרם הוא (בן-יהודה, עמ' 1767).

עמד כסיל מחרם ובער / איש ישמעאלי בן חמר (שמעון
בן יוסף כהן, יא קום אתאנא נצ'ם אלא לחאן, דיואן, כתב-יד);
חריף וחד ומחרם! – אמור על אדם הבקי בתורה ובהויות העולם.

מב. טִמָּא וּמִטָּמָא – רתחן, קנאי וקיצוני.

כנעני מנקד: טמא מטמא.

מעשה בגוי אחד טמא ומטמא (ערוסי, קורא הדורות,
סדרה מג); והיה להם שיך אחד טמא ומטמא וצורר ליהודים
(שם, סדרה מט).

מג. טִמָּא בְּשָׂרָךְ.

עפ"י הכתוב "זה לכם הטמא בשרך" (ויקרא יא, כט).

יסח כל טמא בשרך / יאבדו בכלה וחרץ (דיואן ערוסי,
סי' קנא); כלם עומדים בפרץ / לזר לרצץ / עלי זר טמא
בשרך (שם, סי' קב); שבור זרוע רשע, טמא פטומאת השרץ
(שם, סי' ג).

מד. טִמָּא כְּזָב הַלְטָאָה – כינוי גנאי לאדם רתחן.

זנב של לטאה (משנה, אהללות א, ו).

מה. יִלְקָה בְּצַרְעָת.

על דרך המאמרים: החושב בכשרים לזקה בגופו (בבלי,
יומא יט, ב); אלו ישראל... שלקו בזיבות ובצרעת (ויקרא
רבה יח, ב).

ילקה בצרעת החושד בכשרים (א 1942).

מו. מאוס – טמא, מתועב.

תלכי, תלכי, יא מאוסה! ממזרתא! – קראה אחריה מזל
בזעף (היושבת בנים, עמ' 33); ועד עכשיו אתה ההוא
המאוס שהיית (שם, עמ' 78); יא מאוס אבן אלמאוס! (שם,
עמ' 217).

מו. אַמָּאס פֿל בִּרְיָה – בזוי מכל אדם.

מח. יִמַּח רִמַּח אַבְרָךְ וְשֵׁסָה גִידָךְ, יִמַּח רִמַּח.

מאמין לך, ימח רמח אברך! – טרף ציון לשונו בקללה
מרוב שנמאס בו (היושבת בנים, עמ' 260); ימח רמח אברה
ושסה גידה – נפנה ציון לצדו (שם, עמ' 288).

מט. יִמַּח שְׁמוֹ וּבִטָּן אֲשֶׁר גִּדְּלוּ.

עפ"י: ארור שזו ילד, ארור שזו גידל (פבלי, סנהדרין נב, א).
וי עליו, על זה הרשע, ימח שמו ובטן אשר גידלתו,
שהביא ממזר ובר (יעיש א, עמ' 137).

נ. אוי לוֹ וְאוֹי לְמַחְצָתוֹ.

השווה: עתיד מחיצתן של צדיקים להיות לפנים ממלאכי
השרת (מדרש רבה, דברים א, יב).

והיה גזל אותם ומוכר את הרשיונות... אוי לוֹ וְאוֹי
למחיצתו (א 1924); גרם חילול שבת, אוי לוֹ וְאוֹי למחיצתו
(עראקי, זיכרונות); פמוהו בעל לאישה ואם לבנים ועוד
יעשה אלו הדברים, אוי לוֹ וְאוֹי למחיצתו (היושבת בנים,
עמ' 268).

נא. מְנַדָּה – מחרם, שנידו אותו.

מְנַדָּה אֲבָן אֶל־מְנַדָּה.

עין הפועל בבינוני-נפעל בקמץ כמסורת בני תימן.

הדא יאכיל (!) מא נייעריפך על אודת (!) האיש המנודה
חלל אסימחי ישׁו (א 1911) [אחי, זה מה שיש לי להודיעך
אודות וכו']; יצא עמם מנודה / ממזר ובר הנדה (שיר חדש,
סי' פז); מה יש הנאה ממך, יא מנודה אבן אלמנודה (היושבת
בגנים, עמ' 190).

נב. מוֹרֵד בַּאֲלֵה שְׁמִיָּא – אפיקורוס, כופר בעיקר.
מרוד באלהא שמיא (תרגום ירושלמי לויקרא כד, י).

נג. לֶךְ סִכְנָה / תַּפְחֶרֶךְ שָׁנָה.
[תבוא עליך סכנה / ותיסרך שנה].

נד. תַּעֲבֹר צוֹרְתּוֹ – שיעורו: ימות ותשתנה דמותו בקבר.
מקורו: תעובר צורתו [של קרבן הפסח] ויִישָׁרְךָ (משנה,
פסחים ז, ט).

נה. פְּרוֹת שְׁבִיעִית – פינוי לבן שאין הוריו מפקים תועלת
ממנו, בדומה לפירות שביעית, שאין הנאה לבעלים מהם.
הלשון עפ"י המשנה, שביעית ח, ג.

נו. פָּנִים כְּנֹעַל – עז פנים, חצוף.
שאויל מערבית: וג'ה סאע אלבשמק.
ארץ [ישראל] בניה ברזל / ופני-בנות כנעל / וכל בן
תורה נפל (שיר חדש, סי' קיו).

נז. תִּקְבְּרוּ אִמּוֹ, תִּקְבְּרִיה אִמִּיה.
השוה: תקברם אמן (משנה, בבא בתרא ט, ז). המטבע
הארמי עפ"י הערבית "תקברה אמה".
ולואי שאקונן עליך, תקברך אמך, יא משולח (פעשב
השדה, עמ' 117).

נח. תִּקְצֹץ לְשׁוֹנְךָ – תִּיֵּאלְמִנָה שְׁפֹתֶיךָ (קִלְלָה לִבְעַל לְשׁוֹן).
 בַּעֲקֵבוֹת הַמֵּאֵמֶר: יָד לַעֵין תִּקְצֹץ וְכו' (בְּבִלִי, שְׁבַת קָח, ב).
 נט. רְשָׁעָה, רְשָׁעָתָא – רַעָה, מִרְשַׁעַת (בַּת, אִישָׁה).
 את שְׁקֵרְנִית, יָא רְשָׁעָה! – הִרְתִּיחַ הַנָּעַר (יַעִישׁ ב, עִמ'
 37); יַחֲרִים אֲבוֹשׁ, יָא רַשָּׁעָה! תִּדְבְּרִי דְבָרִים הָאֵלֹוֹ?.. (אֲבָנִים
 רוֹתְחוֹת, עִמ' 213); אִיזְבֵּל זֹאת הִרְשָׁעָה / ... לִירוּשָׁלַיִם נִסְעָה /
 וְאֵהֵל שֵׁם תִּקְעָה (שִׁיר חֲדָשׁ, סִי' עַד); הֵה, יָא-רַשָּׁעָתָא,
 לַמִּדְנִית אַתָּה, כְּבִירוּרִיָּה בַשְּׁעָתָה (כַּעֲשָׁב הַשְּׂדֵה, עִמ' 8).

ס. שְׂדֵי מְדַבְּרָא – שְׂדֵי הַמְּדַבֵּר, לַעֲזֹאזֵל!
 לִפִּי אֲמוֹנַת הָעָם מִתְגֹּרְרִים הַשְּׂדִים בַּמְּדַבֵּר, מִקּוֹם שֶׁאֵין
 יֵשׁוּב וְאֵין אָדָם.

– שְׁתַּלֵּךְ לְשְׂדֵי מְדַבְּרָא! – לֹא חָשָׂה בְּכַעֲסָה לְדַבְּרִיהָ (יַעִישׁ ג,
 עִמ' 18); בְּרוּךְ הָשֵׁם שֶׁפָּטְרוּ מֵעֲלִינוֹ אֶל שְׂדֵי מְדַבְּרָא (יַעִישׁ ד,
 עִמ' 163).

סא. שְׁחֹץ – שְׁחָצֶן, גַּס רוּחַ.
 עַל דֶּרֶךְ הַמְּדַרְשׁ: מֵהָ הָאֵרִי הִזֶּה שְׁחֹץ כַּךְ הָיָה סִיחֹן
 וְעֹזֵג שְׁחֹצִים וְגִיבֹרִים (שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה ד, ח).
 רַחֲמִים שְׁחֹץ וְגַבָּה לֵב עַד מֵאֵד (א 1945).
 סב. שְׁחִיק טְמִיאָ, שְׁחִיק עֲצָמוֹת – קִלְלָה לַמֵּת-רַשָּׁע, אוֹ
 לַרַשָּׁע בַּחַיִּים.
 שְׁתֵּי הַצִּירוֹת – לְשׁוֹנוֹת הַמְּדַרְשׁ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה עח, א;
 אִיכָה רַבָּה ג, ח).

הִלְכוּ עִם הַיֶּלֶד לְאַבְנֵי עֲלוּן, שְׁחִיק טְמִיאָ, וְלֹא הִזְעִיל
 (חֲזוֹה, עִמ' לב); אוֹתוֹ רֹפֵא נֹצְרִי שְׁחִיק עֲצָמוֹת (בֵּר מוֹל,
 אֶלֶן בְּכוֹת, עִמ' 54); אוֹתוֹ שְׁחִיק עֲצָמוֹת בְּרַנֵּעַ שְׁמוֹ (כַּעֲשָׁב

השדה, עמ' 150); אותו שחיק-עצמות - מתכונת למי שהיה בעלה - הלך לו והניחני לעת זקנה (דרך של עפר, עמ' 151).
סג. שְחִיק - לעזאזל, לגיהנם! (קללה לאויב או לרשע לאחר שפנה ללכת).

קיצור הקללה "שחיק טמיא". שחיק - כינוי לגיהנם, לפי ששחיקת עצמות הרשעים בתוכה.

סד. שְחִיק וְאַרְיֵק וּמִנָּפָה פי אלטריק [בדרך] - קללה לרשע כשנפטרים ממנו.

אריק - אין לה משמעות. שחיק ואריק - צמד לשוני על פי "שחקים וארקים". השווה לשון האשמורות: בטרם שחקים וארקים נמתחו (עץ חיים ח"ב, מג, א).

סה. שְחִיק מְחִיק - יישחקו [עצמותיו] ויימחה [שמו].

לשון קצר מן: "שחיק טמיא, מחיק שמא". השווה: "ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא" (בראשית רבה סה, ב).

וכל אחד הפיר תכריכי קרובו, שהפשיטם אותו רשע שחיק מחיק (דופי הזמן, עמ' רכא); כמו דורו של נבוכדנצר שחיק מחיק וכמו דורו של המן (שם, עמ' רכה).

סו. שְרָצָה - מרשעת, בת בליעל.

תצורה נקבית של "שרץ".

רבונו של עולם! ומה אם "השרצה" הזאת תצליח להחטיאני? (יהודי תימן, עמ' 147).

סז. שְרָצִי - בור ועם הארץ (ילד).

ראית יא שורצי! ראית שאדם בלי הפאות אין תורתו עולה בידו! (עמיר, עמ' 183).

סח. חֲרָבָם תָּבוֹא בְּלָבָם – אִמּוֹר עַל אוֹיְבִים שֶׁנִּפְל בִּינֵיהֶם
 רִיב אוֹ מִלְחָמָה. עֲדֵה־כֹּחַ תִּהְיֶה לָּזוֹ, טו.
 ועתה חרבם בלבם / דמיהם בם / רעה תבוא אליהם /
 ומתו גם שניהם (המוסר, עמ' 103 שו', 79–80).
 סט. זִיהָם אֶ–דְּלוֹקָה – לִגְיָהֶם הַיּוֹקֶדֶת, לַעֲזָאוֹל!
 ע. מִגִּפָּה תִּגְפֶּיָה – מִגִּפָּה תִשְׁכִּיבֶהוּ (קללה לגוי).
 עא. מִמְּזֻרְתָּא – מִמְּזֻרְתָּא.
 הצורה הארמית מצויה בירושלמי (יבמות ח, ג). הקללה
 שגורה בפי יהודי תימן שבישראל, והממזרתה שלחה אנשים
 אחרים שיחפסו(!) עלי ולא מצאוני. מה עשתה הממזרתה
 עם קרביה הלכו לאותו רשע וכי' (עראקי, זיכרונות);
 תלכי, תלכי, יא מאוסה! ממזרתא! – קראה אחריה מזל
 בזעף (היושבת בנעים, עמ' 33); כולן ממזרות, ימח שמן
 ושם זכרן! (אבנים רותחות, עמ' 72).
 עב. גִּעַל לֶךְ סֶרְפָּא, סֶרְפָּא תִסְדֵּךְ – תִפְגַּע בְּךָ סֶרְכָּא;
 סֶרְכָּא תִאָּלִים אוֹתָךְ. שִׁיעוּרוֹ: יבוא עליך חולי אוֹ גַע.
 סֶרְכָּא – פֶּגֶם בְּרִיאָה שֶׁל הִבְהֵמָה.
 עג. עֲמָרְצִי – עִם הָאָרֶץ, בּוֹר.
 אֲצִלְנוּ אָדָם הַכִּי בּוֹר וְהַכִּי עֲמָרְצִי יוֹדֵעַ אֶת הַתּוֹרָה!
 (יעיש ג, עמ' 137).